

تاریخ تأیید: ۱۳۹۲/۱۱/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۲۵

امکان سنجی استقلال اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

قدیر نصری^۱

داود رضایی^۲

چکیده

امنیت ملی هر کشوری تابعی از مجموعه تحولات داخلی و تحرکات حادث در محیط امنیتی آن است. بعد از تشکیل حکومت فدرالی در اقلیم کردستان، قدرت و نفوذ کردها در داخل عراق افزایش یافت. از سوی دیگر برخی کشورهای فرامنطقه‌ای از جمله رژیم صهیونیستی بانگاه راهبردی به موقعیت اقلیم کردستان، حضور بی‌سابقه‌ای در اقلیم پیدا کردند و از استقلال آن حمایت می‌کنند. با این توضیح امکان سنجی استقلال اقلیم کردستان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان هدف اصلی این پژوهش در نظر گرفته شده و برای رسیدن به این موضوع موانع و منابع حرکت اقلیم به سوی استقلال بررسی و تأثیر استقلال احتمالی اقلیم بر امنیت ملی ایران با استفاده از نظریه «لنور جی مارتین» مشخص شده است. در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی و گفت‌وگوی عمیق با صاحب‌نظران استفاده شده است؛ به این صورت که ابتدا اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع، اسناد، پرسش‌نامه و گفت‌وگوی عمیق جمع‌آوری و سپس به شیوه تفسیری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در جمع‌بندی موارد صورت گرفته محرز گردید که علایق شدید ناسیونالیستی، انگیزه نخبگان سیاسی حاکم بر اقلیم، در کنار حمایت برخی رقبای منطقه‌ای ایران، سه منبع اصلی حرکت اقلیم کردستان به سمت استقلال است؛ ولی حصر ژئوپلیتیک و آسیب‌پذیری طبیعی اقلیم کردستان به همراه مخالفت قدرت‌های نافذ منطقه‌ای (ایران و ترکیه) اصلی‌ترین موانع استقلال اقلیم کردستان هستند که از استقلال اقلیم در حال حاضر جلوگیری نموده است.

کلیدواژه‌ها: اقلیم کردستان عراق، استقلال کامل، امنیت ملی، فدرالیسم.

مقدمه

داشتن کشور مستقل برای هر اقلیت یا قومیت موضوع مهمی است که در طول تاریخ برای به دست آوردن آن مبارزه نموده‌اند. کردها نیز دارای جمعیتی در حدود ۳۲/۵ میلیون نفر و مساحتی در حدود ۴۰۹,۶۵۰ کیلومتر مربع در خاورمیانه و در کشورهای ایران، عراق، ترکیه و سوریه ساکن هستند که تاکنون نتوانسته‌اند کشور مستقلی را ایجاد کنند. از جمعیت ۳۲/۵ میلیون نفری کردها، حدود ۶ میلیون نفر آن در مساحتی در حدود ۷۴,۰۰۰ کیلومتر مربع در اقلیم کردستان عراق واقع شده است (حافظ نیا و قاسملو: ۱۳۸۵). کردها در عراق نسبت به سایر کردها در کشورهای هم‌جوار خود دارای موقعیت بهتری هستند و با حمایت کشورهایمانند آمریکا و رژیم صهیونیستی توانسته‌اند حکومت فدرالی را ایجاد کرده و به موفقیت‌های زیادی دست یابند. نفوذ در ساختار سیاسی عراق، ارتباط با کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و استخراج نفت، از جمله منابعی هستند که در داخل و خارج اقلیم، زمینه استقلال آن‌را فراهم نموده است. در این میان کشورهای دارای اقلیت کردنشین نیز به دلیل تأثیرگذاری این موضوع بر کردهای خود در کنار دولت مرکزی عراق با استقلال اقلیم مخالفت نموده‌اند؛ اما مردم کردستان عراق برای رسیدن به آرزوی دیرینه خود تلاش لازم را برای تحقق استقلال اقلیم انجام خواهند داد. در این تحقیق هدف، بررسی استقلال اقلیم کردستان بعد از تأسیس اقلیم کردستان در سال ۱۹۷۰ است که به آن پرداخته شده است.

بیان مسئله

بدون تردید برای هر کشور و نظام سیاسی، شناخت دقیق و واقع‌بینانه عواملی که موجودیت و امنیت آن‌را تهدید می‌کند؛ از اولویت اساسی برخوردار است. بعد از همکاری کردها در جنگ آمریکا با عراق، منطقه فدرالی اقلیم کردستان با حمایت آمریکا تشکیل و این موضوع در قانون اساسی عراق پذیرفته شد. قانونی اعلام شدن نیروی نظامی کردها، رسمی شدن زبان کردی، در کنار مشارکت گسترده کردها در هرم قدرت حکومت مرکزی از جمله انتخاب جلال طالبانی به‌عنوان رئیس‌جمهور عراق و کسب ۲۴ درصد کرسی‌های مجلس عراق توسط کردها از جمله امتیازات آن‌ها بعد از تشکیل منطقه فدرالی محسوب می‌شود (حق پناه، ۱۳۸۷: ۱۶۷) که زمینه استقلال اقلیم کردستان را فراهم نموده است. با توجه به رابطه نزدیک فرهنگی و قومی کردهای ایران و عراق و تأثیرپذیری آن‌ها از یکدیگر و همچنین داشتن مرز مشترک، استقلال اقلیم تأثیر زیادی بر امنیت مناطق کردنشین ایران خواهد داشت. این پژوهش درصدد مشخص کردن این موضوع است که با توجه به توانمندی‌های راهبردی از جمله عمق راهبردی، منابع نفتی غنی، پیشینه مبارزات طولانی اقلیم کردستان، حمایت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های رژیم صهیونیستی و آمریکا در این منطقه و از طرف دیگر وجود برخی دشواری‌ها از جمله موقعیت ژئوپلیتیکی و

♦ امکان‌سنجی استقلال اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ♦ ————— ۳۱

مخالفت کشورهای ایران، ترکیه و سوریه، امکان استقلال اقلیم وجود دارد و در صورت استقلال چه تأثیری بر امنیت ملی ایران خواهد گذاشت.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

کردستان عراق در منطقه‌ای واقع شده که با سه کشور ایران، ترکیه و سوریه هم‌مرز است و این کشورها در مناطق مرزی خود با اقلیم کردستان دارای اقلیت کردنشین قابل توجهی هستند که به لحاظ قومی و نژادی، تأثیرپذیری زیادی از یکدیگر دارند. با توجه به همسایگی کردهای ایران و عراق و تأثیرپذیری آن‌ها از یکدیگر بی‌شک استقلال احتمالی اقلیم کردستان عراق، تأثیر زیادی بر امنیت مناطق کردنشین ایران، ترکیه و سوریه خواهد گذاشت. کردستان عراق افزون بر پیشرفت‌های زیاد در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و علمی، با حمایت از سیاست‌ها و اقدامات آمریکا در عراق (از جمله حمایت از آمریکا در جنگ با عراق در سال ۲۰۰۳) و همچنین ایجاد رابطه با رژیم صهیونیستی، تأثیرگذاری بیشتری در کشورهای دارای مردم کردنشین گذاشته است. از طرف دیگر رژیم صهیونیستی با حضور در اقلیم کردستان ضمن استفاده از منابع نفت و گاز، از استقلال آن حمایت کرده تا ضمن ایجاد کشوری زیر سلطه خود، پایگاهی در کنار ایران داشته باشد که این موضوع می‌تواند در تحولات منطقه و امنیت ملی ایران تأثیر زیادی داشته باشد. با توجه به این موضوع پیش‌بینی وضعیت آینده اقلیم کردستان عراق و چاره‌اندیشی در رابطه با جلوگیری از تأثیرات منفی آن بر امنیت ملی ایران، یکی از دغدغه‌های اصلی محقق است و ضرورت انجام پژوهش را اهمیت می‌بخشد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی: هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی امکان استقلال اقلیم کردستان عراق با توجه به توانمندی‌ها و دشواری‌های راهبردی موجود در اقلیم کردستان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است.

اهداف فرعی:

۱. بررسی نقش اقلیم کردستان در ساختار سیاسی کشور عراق
۲. شناخت منابع و موانع اقلیم کردستان عراق برای تشکیل کشور مستقل
۳. شناخت تأثیر استقلال اقلیم کردستان عراق بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
۴. ارائه راهکارهای لازم برای کاهش پیامدهای منفی خودمختاری و نیز استقلال احتمالی اقلیم کردستان عراق بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلی: منابع و موانع اساسی حرکت اقلیم کردستان عراق به سوی استقلال کدامند و خودمختاری و نیز استقلال احتمالی چه اثراتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

سؤال‌های فرعی

۱. نقش اقلیم کردستان در ساختار سیاسی عراق چیست؟
۲. منابع و موانع اقلیم کردستان عراق برای تشکیل یک کشور مستقل کدامند؟
۳. استقلال اقلیم کردستان عراق چه اثراتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد؟
۴. راه‌کارهای لازم برای کاهش اثرات منفی خودمختاری و نیز استقلال احتمالی دولت مستقل کردی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی: علایق شدید ناسیونالیستی و انگیزه نخبگان سیاسی حاکم بر اقلیم، در کنار علایق راهبردی برخی رقبای منطقه‌ای ایران، سه منبع اصلی حرکت اقلیم کردستان به سمت استقلال هستند و تحقق این سناریو، ارزش‌های حیاتی جمهوری اسلامی ایران را در معرض مخاطره قرار می‌دهد. همچنین حصر ژئوپلیتیک و آسیب‌پذیری طبیعی اقلیم کردستان به همراه مخالفت قدرت‌های نافذ منطقه‌ای (ایران و ترکیه) اصلی‌ترین موانع استقلال اقلیم کردستان هستند و این سناریو با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران همسویی دارد.

فرضیه‌های فرعی

۱. اقلیم کردستان با توجه به جمعیت آن و نفوذ در ساختار سیاسی داخلی عراق، نقش مؤثری در تصمیم‌گیری‌ها دارد.
۲. اقلیم کردستان امکانات و توانمندی‌های زیادی از نظر جمعیت، مساحت، منابع اقتصادی، ذخایر نفتی، قدرت نظامی، نخبگان سیاسی و همچنین حمایت کشورهای تأثیرگذار از جمله آمریکا و رژیم صهیونیستی برای تشکیل یک کشور مستقل دارد.
۳. با توجه به مرز مشترک اقلیم کردستان با شهرهای کردنشین ایران و اشتراکات قومی و فرهنگی، استقلال آن می‌تواند بر مناطق کردنشین ایران تأثیرگذار باشد.
۴. توسعه اقتصادی مناطق کردنشین، کاهش بیکاری، ایجاد نقش بیشتر در نظام حکومتی می‌تواند میزان تأثیر استقلال اقلیم کردستان بر مناطق کردنشین ایران را کاهش دهد.

تعریف کلمات کاربردی تحقیق

امکان‌سنجی: به معنای بررسی و تجزیه و تحلیل امکان موفقیت یک طرح قبل از اجرای آن است؛ به عبارت دیگر هدف از مطالعات امکان‌سنجی تعیین میزان امکان‌پذیری و اجرایی بودن یک طرح است (حامد شجاعی، <http://pengan12.blogfa.com>)

امنیت ملی: در حال حاضر امنیت ملی صرفاً قلمرو نظامی را دربر نمی‌گیرد؛ بلکه تمام قلمروهای سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی، اجتماعی و ... را نیز شامل می‌شود. داریوش آشوری در کتاب فرهنگ سیاسی در تعریف امنیت ملی می‌نویسد: حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست

دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی، یا خاک خود بسر می‌برد (آشوری، ۱۳۸۷: ۵۴).

پیشینه تحقیق

۱. کتب: در رابطه با امکان‌سنجی استقلال اقلیم کردستان کتابی منتشر نشده؛ اما مهم‌ترین کتاب‌هایی که محقق از آن‌ها استفاده نموده به شرح زیر است.

- ادگارد ابالاس، کتابی را تحت عنوان «جنبش کردها» نوشته و اسماعیل فتاح آن را ترجمه کرده است. در این کتاب مبارزات کردها در عراق تشریح شده و به چهار دوره مبارزه کردها در عراق اشاره شده که در هیچ‌یک از این مبارزات به دلیل موقعیت کوهستانی اقلیم کردستان و حس ناسیونالیستی مردم کرد، دولت‌های وقت عراق نتوانست‌اند بر کردها پیروز شوند (ابالاس: ۱۳۷۷).

- محمدحسن نامی و علی محمد پور، کتابی را تحت عنوان «جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک» تألیف کرده و در آن به تاریخچه کردها، تعداد نیروهای نظامی، تعاملات کردها با سایر گروه‌ها و نقش آن‌ها در ساختار سیاسی عراق پرداخته است. کردها دارای نیروی نظامی مستقل و قابل توجهی هستند. همچنین برخی از جایگاه‌های مهم در کشور عراق، از جمله رئیس‌جمهوری و وزارت امور خارجه عراق در اختیار کردها است که این موضوع نقش کردها را در ساختار سیاسی عراق افزایش داده است (نامی و محمد پور: ۱۳۸۷).

- لی نوری مارتین، کتابی را تحت عنوان «چهره جدید امنیت در خاورمیانه» تألیف کرده که توسط قدیر نصری ترجمه شده است. در این کتاب مؤلفه‌های امنیت ملی در خاورمیانه توضیح داده شده و به مؤلفه‌هایی مانند مشروعیت سیاسی، اقلیت‌ها، نیروی نظامی، وضعیت اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های امنیت ملی در خاورمیانه اشاره شده است (مارتین: ۱۳۸۹).

- خالد صالح و برندالیری، کتاب آینده کردستان عراق را تدوین نمودند که در آن به سناریوهای پیش روی اقلیم کردستان و پیامدهای منطقه‌ای آن پرداخته شده است. در این کتاب سه سناریوی استقلال کامل، تثبیت فدرالیسم و ادغام در کشور عراق به‌صورت مجزا تشریح شده و منابع هر یک از این سه سناریو بیان گردیده است (صالح و الیری، ۱۳۸۳).

۲. مقالات: مهم‌ترین مقالاتی که محقق از آن‌ها استفاده نموده، به شرح زیر است.

- مقاله راهبرد سیاست خارجی آمریکا در کردستان عراق، توسط اکرم قربانی و مهدی قدیمی در سال ۱۳۹۰ تألیف شده است. در این مقاله به راهبرد سیاست خارجی آمریکا در عراق اشاره و عنوان شده که آمریکا منافع خود در عراق را با منافع خود در اقلیم تعویض نخواهد کرد و نمی‌خواهد سبب تجزیه عراق شود.

- مقاله روابط جمهوری اسلامی ایران و حکومت اقلیم کردستان، توسط بهاره سازمند و نوری در سال ۱۳۹۰ نوشته شده که در این مقاله روابط جمهوری اسلامی ایران و کردستان عراق

قبل و بخصوص بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تشریح و حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از دو حزب اتحادیه میهنی و دموکرات تشریح شده است.

- مقاله تعارض ژئوپلیتیک کردستان عراق با میدان‌های منطقه‌ای، جذب رژیم صهیونیستی در میدان مغناطیستی کردستان عراق توسط محمد عبدالله پور در سال ۱۳۹۰ نوشته شده و در آن به منافع رژیم صهیونیستی در اقلیم کردستان و روابط آن‌ها در قبل و بعد از تشکیل اقلیم اشاره شده است.

نوع و روش تحقیق

۱. روش تحقیق

از آنجایی که در این مقاله، پژوهشگر درصدد مطالعه منظم و واقعی وضع موجود در اقلیم و امکانات و توانایی‌ها، مشکلات و موانع راهبردی آن است، روش تحقیق، توصیفی مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به اینکه فرضیه‌های مطرح شده با توجه به اصول و نظریه‌های موجود در زمینه‌های امنیتی، سیاسی و نظامی و مصاحبه با صاحب‌نظران این موضوع، مورد بررسی قرار می‌گیرد و محقق با استفاده از این بررسی، به تحلیل اقدام می‌نماید؛ از این رو تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است که در آن اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع، اسناد، پرسش‌نامه و گفت‌وگوی عمیق جمع‌آوری و سپس به شیوه تفسیری مورد تحلیل قرار می‌گیرند تا روایی فرضیه آشکار شود. همچنین در این تحقیق به بررسی تأثیری که جهت‌گیری اقلیم کردستان به سمت استقلال، در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند داشته باشد، پرداخته شده و راهکارهای لازم برای کاهش اثرات منفی آن ارائه شده است.

۲. نوع تحقیق

تحقیق مورد نظر از نوع نظری و کاربردی (تصمیم‌گرا) است؛ زیرا محقق در پی آن است تا مسئله‌ای بررسی و نتایج تحقیق به کار گرفته شود.

۳. جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و جامعه نمونه

موضوع این تحقیق تناسب چندانی با رویه‌های متداول در علوم اجتماعی ندارد؛ اما برای آزمون فرضیه تحقیق، با استادان و مطلعین متناسب با موضوع، گفت‌وگوی عمیق شده است. جامعه آماری متشکل از ده نفر است که سه نفر از وابستگان نظامی ایران در کشورهای عراق، ترکیه و سوریه، دو نفر از فرماندهان حفاظت اطلاعات یگان‌های نظامی مستقر در مناطق کردنشین کشور و پنج نفر از صاحب‌نظران و نویسندگان مسائل کردی هستند. با توجه به جامعه آماری اشاره شده، برای اثبات فرضیه‌های این تحقیق از مصاحبه با متخصصان و صاحب‌نظران یادشده و ارائه پرسش‌نامه به آن‌ها استفاده شده است. به دلیل محدود بودن اعضای جامعه آماری، جامعه نمونه با جامعه آماری منطبق است.

۴. روش جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات

جمع‌آوری اطلاعات در زمینه پژوهش حاضر از طریق مراجعه به کتابخانه‌های تخصصی و بررسی

مقالات و کتب موجود و استفاده از مطالب روزنامه‌ها و مجلات مربوط به اقلیم کردستان صورت گرفته است. همچنین با گفت‌وگوی عمیق و ارائه پرسش‌نامه از صاحب‌نظران و متخصصان مباحث کردی در کشور استفاده شده است. در روش تحلیل اطلاعات، ابتدا اطلاعات موردنیاز از طریق منابع مختلف جمع‌آوری و ارزیابی شده و سپس کار تجزیه و تحلیل آن‌ها با استفاده از مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران و ارائه پرسش‌نامه انجام شده است (این کار به گونه‌ای صورت گرفته که اطلاعات در کنار هم و بعد از مصاحبه با صاحب‌نظران و اعمال نظریات کارشناسی معنی و مفهوم پیدا می‌کند). در نهایت نیز کار تفسیر و تلفیق اطلاعات انجام شده است.

مبانی نظری (ادبیات مرتبط با موضوع)

برآورد راهبردی اقلیم کردستان عراق

اقلیم کردستان منطقه‌ای کوهستانی در شمال و شمال شرقی عراق است که شامل استان‌های دهوک، اربیل، سلیمانیه، کرکوک، نینوا و دیاله می‌شود. این اقلیم در سال ۱۹۷۰ در پی توافقی میان دولت وقت عراق و مسئولان کردستان عراق تشکیل شده و بنابر قانون اساسی عراق، نام این منطقه به زبان عربی اقلیم کردستان است. (محمدی، ۱۳۸۹: ۱۱۲).

۱. تاریخچه: همه منطقه امروزی کردنشین تا سال ۱۵۱۴ میلادی یکی از ایالات ایران بود. در جنگ چالدران که بین نیروهای شاه اسماعیل صفوی و سلطان سلیم عثمانی در سال ۱۵۱۴ میلادی انجام گرفت بر اثر شکست ایران، بخشی از این مناطق از ایران جدا و نصیب عثمانی گردید (حافظ نیا، ۱۳۸۹: ۲). با پایان جنگ جهانی اول و نابودی امپراتوری عثمانی متصرفات آن از جمله کردستان عثمانی مستقل گردیدند. بعد از فروپاشی امپراتوری عثمانی و تا قبل از برگزاری اجلاس قاهره^۳ کردها و عرب‌ها از یکدیگر جدا بودند تا اینکه در ۱۲ مارس ۱۹۲۱ انگلیسی‌ها در اجلاس قاهره ملک فیصل را به پادشاهی عراق انتخاب کردند و وی نیز کردستان را به عراق ملحق نمود (سازمند و کریمی، ۱۳۹۰: ۳۵). جنگ‌های زیادی توسط کردها با دولت مرکزی انجام شد؛ اما هیچ‌کدام به استقلال کردستان نینجامید تا اینکه اقلیم کردستان کنونی در سال ۱۹۷۰ و در پی پیمانی میان حکومت وقت عراق و رهبران کرد عراق تشکیل شد. بعد از حمله رژیم بعث عراق به کویت و شکست از آمریکا و نیروهای ائتلاف، مسئولان اقلیم کردستان برای دستیابی به مناطق نفت‌خیز کرکوک به این شهر حمله کرده که توسط نیروهای ارتش عراق سرکوب و در حملات زیادی، تعداد بی‌شماری از مردم کرد توسط ارتش رژیم بعث کشته شدند. در پی این موضوع در تاریخ ۱۳۷۱/۱/۲۹ مدار ۳۶ درجه از طرف سازمان ملل منطقه پرواز ممنوع اعلام شد و هرگونه تعرض به کردها ممنوع و کردها کم‌کم به بازسازی خود پرداختند. نیروهای اقلیم کردستان در حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ نقش عمده‌ای داشته و در تصرف شهرهای موصل و کرکوک به آمریکایی‌ها کمک نمودند. بعد از اشغال

۳. از ۱۲ تا ۱۴ مارس ۱۹۲۱ در قاهره اجلاسی تشکیل و در آن تصمیماتی برای خاورمیانه در نظر گرفته شد که از آن جمله ایجاد کشور عراق بود.

عراق توسط آمریکایی‌ها و تشکیل دولت موقت، در قانون اساسی عراق اقلیم کردستان به‌عنوان یک حکومت فدرالی تصویب شد (نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۵۰۸).

۲. موقعیت و اهمیت راهبردی اقلیم کردستان

اقلیم کردستان عراق منطقه‌ای کوهستانی در شمال و شمال شرقی عراق در عرض جغرافیای ۳۴ درجه شمالی و طول جغرافیایی ۴۶-۴۱ درجه شرقی قرار دارد و شامل استان‌های دهوک، اربیل، سلیمانیه، کرکوک، نینوا و دیاله است که حدود ۴۵ میلیارد بشکه نفت در این مناطق وجود دارد (زیباکلام و عبدالله پور، ۱۳۹۰: ۶۱). همچنین به لحاظ سیاسی با قرار گرفتن بین چهار کشور جمهوری اسلامی ایران، ترکیه، سوریه و عراق و تأثیرگذاری متقابل این منطقه بر سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای این کشورها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از نظر اقتصادی، شمال عراق به لحاظ قرار گرفتن بر راه خطوط لوله نفت صادراتی عراق به ترکیه و اروپا، شاهرگ‌های اقتصادی عراق را تحت تأثیر قرار داده و موقعیت راهبردی خود را افزایش داده است.

۲-۱ مساحت و جمعیت اقلیم کردستان و شهرهای مهم آن

اقلیم کردستان عراق ۷۴,۰۰۰ کیلومترمربع وسعت و حدود ۶ میلیون نفر جمعیت دارد که شامل استان‌های اربیل، سلیمانیه، دهوک و برخی از قسمت‌های استان‌های نینوا، تمیم و دیاله است (حافظ نیا و قاسملو، ۱۳۸۵: ۳۸). وسعت استان اربیل ۱۴,۴۷۱ کیلومترمربع و جمعیت آن ۱,۳۴۵,۱۶۶ نفر، وسعت استان دهوک ۶,۵۵۳ کیلومترمربع و جمعیت آن ۴۱۱,۶۰۹ نفر و وسعت استان سلیمانیه ۱۷,۰۲۳ کیلومترمربع و جمعیت آن ۱,۶۵۹,۸۶۳ نفر است (زیباکلام و عبدالله پور، ۱۳۹۰: ۶۱).

۳. وضعیت فرهنگی و اجتماعی

۳-۱ خصوصیات فرهنگی

کردها از لحاظ فرهنگی و زبانی و طرز پوشش با عرب‌ها متفاوت هستند. کردها سبب قامت، خوش‌بنیه و جنگجو و دارای شخصیت متکی به خود هستند. اجزای فرهنگ کردستان عراق بیشتر سرشت ایرانی دارند و فرهنگ کردستان عراق بیشترین نزدیکی را با فرهنگ ایرانیان دارد (ابلاس، ۱۳۷۷: ۷). کردها زبان مخصوص به خود را دارند. کرمانجی مهم‌ترین لهجه کردها است که بیش از پنجاه درصد کردها به این لهجه صحبت می‌کنند و زبان نیمه رسمی آن‌ها به‌شمار می‌رود (ابلاس، ۱۳۷۷: ۳۳).

۳-۲ ادیان و مذاهب موجود در اقلیم کردستان

کردها در اقلیم کردستان دارای دین اسلام و اغلب آن‌ها سنی مذهب هستند. در مجموع ۷۵ درصد کردها سنی و ۱۵ درصد نیز شیعه و مابقی از سایر اقلیت‌ها هستند (مک داوول، ۱۳۸۰). در اقلیم کردستان ادیان و مذاهب مختلفی وجود دارد که در جدول به تفکیک هر استان مشخص شده است.

استان یا شهر	عرب شیعه	عرب سنی	کرد شیعه	کرد سنی	ترکمن شیعه	ترکمن سنی	مسیحی	مجموع
اربیل	----	۵۵۲۵	۱۵۶۶	۱۰۹۰۵۱۸	۱۱۵۵	۱۷۵۵۶۵	۵۵۶۶۸	۱۳۴۵۱۶۶
سلیمانیه	----	----	۲۸۸۱۹	۱۶۱۱۹۳۳	----	۳۵۵۱	۱۶۵۶۱	۱۶۵۹۸۶۳
دهوک	----	----	----	۴۶۱۶۰۹	----	----	----	۴۶۱۶۰۹
دیاله	۴۳۲۲۸۸	۶۳۲۸۱۶	۶۵۲۵۸	۶۳۵۲۱	۸۰۹۱۲	۱۰۴۷۵۱	----	۱۳۲۳۸۶۳
کرکوک	۸۴۶۹۲	۲۶۲۱۴۵	----	۲۰۳۲۵۰	۱۳۷۰۵۰۷	۱۳۶۴۹۲	۱۰۴۹۰	۸۳۹۱۲۱

(نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۵۹)

۴. وضعیت اقتصادی

منابع اقتصادی اقلیم کردستان اغلب از طریق درآمدهای نفتی و سپس کشاورزی، دامداری و گردشگری است. برابر اعلام اوپک در ژانویه سال ۲۰۰۳، در عراق ۱۱۵ میلیارد بشکه ذخایر اثبات‌شده نفت وجود دارد (۱۰/۴ درصد از کل ذخایر جهان و ۱۳ درصد از ذخایر اوپک) که ۴۵ میلیارد بشکه آن در کردستان عراق است. در اقلیم کردستان روزانه بین ۱۰۰ هزار تا ۴۰۰ هزار بشکه نفت تولید می‌شود. (یوسفی: ۱۳۸۴، ۱۰۶-۱۰۳). همچنین کوهستان‌های بلند و جلگه‌های پر آب و سرزمین‌های حاصلخیز این مناطق، آن‌ها را به‌صورت یکی از غنی‌ترین مناطق کشاورزی درآورده است. این منطقه به دل‌داشتن جاذبه‌های گردشگری پذیرای افراد زیادی (به‌ویژه در ایام نوروز از مناطق کردنشین ایران) است. مقامات حکومت اقلیم کردستان میهمانان و گردشگران نوروزی سال ۱۳۸۷ را حدود ۲۸۰ هزار نفر و در سال ۱۳۹۱ حدود ۲ میلیون نفر عنوان نموده و ۶۵۰ میلیون دلار درآمد از این طریق به‌دست‌آمده است.^۴

۵. وضعیت سیاسی

۵-۱ ساختار سیاسی اقلیم کردستان

این ساختار متشکل از دولت، مجلس و دادگاه‌های محلی است. دولت محلی کردستان عراق در سال ۱۹۹۱ و پس از شکست عراق در جنگ نفت تأسیس و در اربیل (هولیر) مستقر گردید. (نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۳۷۲). طبق پیش‌نویس قانون اساسی کردستان عراق نظام حکومتی دولت منطقه‌ای کردستان، مجلس محور دموکراتیک و جمهوری است (ماده ۱) و ملت سرچشمه قدرت و مشروعیت تعیین‌شده است (ماده ۳).

۵-۲ انتخابات در اقلیم کردستان

انتخابات در کردستان عراق تاریخچه‌ای طولانی ندارد و تاکنون در اقلیم کردستان چهار بار

۴. کلیه آمارهای مربوط به قسمت گردشگری به نقل از فرماندار قصرشیرین و معاون گردشگری اقلیم کردستان در وبگاه کردپرس است.

انتخابات انجام شده است. در سال‌های ۱۹۹۲، ۲۰۰۵، ۲۰۰۹ و آخرین دوره آن ۲۱ سپتامبر ۲۰۱۳ برگزار شد که از مجموع ۱۱۱ کرسی، حزب دموکرات ۳۸، حزب گوران (جنبش تغییر) ۲۴، اتحادیه میهنی ۱۷، اقلیت‌های مذهبی ۱۱ و بقیه کرسی‌ها نیز به سایر احزاب تعلق گرفت. (کردپرس: ۹۲/۷/۲۰). آنچه در انتخابات دوره چهارم مورد توجه قرار گرفت، پیشی گرفتن حزب گوران تحت رهبری نوشیروان مصطفی است. غیبت جلال طالبانی و همچنین اختلافات درون حزبی باعث شد تا در این دوره اتحادیه میهنی نتواند آرای خوبی در مقایسه با دوره‌های قبل کسب کند.

۳-۵ قوه مجریه، مقننه و قضائیه

حکومت منطقه‌ای کردستان عراق دارای سه قوه مقننه، مجریه و قضائیه است (ماده ۳۹). قوه مجریه کردستان عراق از رهبر اقلیم و انجمن وزیران تشکیل شده است. رهبر اقلیم که از طریق همه‌پرسی مردم انتخاب می‌شود، از اختیارات بالایی برخوردار است و افزون بر ریاست قوه مجریه، فرمانده کل قوا و هماهنگ‌کننده اختیارات اقلیم و دولت مرکزی است. انجمن وزیران از نخست وزیر، جانشین او و وزیران تشکیل شده است (حافظ نیا و قربانی نژاد، ۱۳۸۹: ۲۰۷). رئیس اقلیم در حال حاضر مسعود بارزانی، نخست‌وزیر نیچروان بارزانی و پایتخت اقلیم در اربیل است. مجلس کردستان ۱۱۱ نفر است که بارأی مستقیم مردم برای چهار سال انتخاب می‌شوند و میزان ۳۰ درصد اعضای مجلس برای زنان تعیین شده است (محمدی و خالدی، ۱۳۸۹: ۱۲۸). قوه قضائیه کردستان عراق متشکل از شورای قضایی، دادگاه تجدیدنظر، شورای قضایی نظارت و دادگاه‌هاست که به‌طور مستقل از سایر قوا عمل کرده و رئیس آن به‌طور مستقیم از طرف رهبر اقلیم کردستان انتخاب می‌شود (عونی، ۲۰۰۷: ۲۴).

۴-۵ احزاب و گروه‌های فعال سیاسی

احزاب و گروه‌ها در ساختار سیاسی اقلیم نقش عمده‌ای دارند. در اقلیم کردستان احزاب و گروه‌های سیاسی متعددی وجود دارد که شاخص‌ترین آن‌ها سه حزب دموکرات به رهبری مسعود بارزانی، اتحادیه میهنی به رهبری جلال طالبانی و حزب گوران به رهبری نوشیروان مصطفی است. همچنین احزاب کمونیستی، احزاب و گروه‌های سیاسی وابسته به اقلیت ترکمن و احزاب و گروه‌های سیاسی اسلامی نیز در اقلیم کردستان فعالیت دارند.

۶. وضعیت نظامی

نیروهای مسلح حکومت اقلیم کردستان را پیشمرگ‌ها تشکیل می‌دهند که به‌صورت سنتی به این نام شهرت دارند. ساختار نیروهای مسلح و اطلاعاتی-امنیتی در کردستان عراق شامل نیروهای حزب اتحادیه میهنی به رهبری جلال طالبانی و حزب دموکرات به رهبری مسعود بارزانی است. نیروهای نظامی حزب اتحادیه میهنی، شامل نیروهای پیش‌مرگ‌ها (نظامی) و امنیتی-انتظامی (آسایش) و اطلاعات (زانیاری) است. استعداد نیروهای مسلح

حزب یادشده ۶۰,۰۰۰ نفر شامل ۴۰,۰۰۰ نفر نیروی پیش‌مرگ‌ها و ۲۰,۰۰۰ نفر نیروی احتیاط اعلام‌شده است. همچنین نیروهای مسلح حزب دموکرات شامل پیش‌مرگ‌ها (نظامی) امنیتی - انتظامی (آسایش) و اطلاعات (پاراستن) است. استعداد کل نیروهای مسلح حزب دموکرات کردستان (پارتی) ۹۰,۰۰۰ نفر شامل ۷۰,۰۰۰ نیرو با لباس نظامی و ۲۰,۰۰۰ هزار نیروی احتیاط است. سلاح و تجهیزات هر دو حزب عمدتاً سلاح سبک و نیمه سنگین نظیر دوشکا، توپ ضد هوایی، خمپاره و تعدادی سلاح نیمه سنگین نظیر تانک، نفربر زرهی و انواع توپ‌هاست که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به انواع نفربر زرهی (۱۰۰ دستگاه)، توپ‌های ۱۷۵، ۱۰۶، ۱۲۰ میلی‌متری (۲۱۰ عراده)، انواع تانک از جمله تانک تی ۵۴ روسی (۱۰۰ دستگاه) و خودروهای زرهی و نفربر شنی (۵۰ دستگاه) را اشاره کرد (نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۵۱۰).

از جمله نقاط ضعف نیروهای نظامی اقلیم می‌توان به نبود همبستگی و اتحاد بین نیروهای اتحادیه میهنی و دموکرات، مجهز نبودن به سلاح‌های سنگین و دوربرد، نداشتن پدافند هوایی و کمبود سلاح و مهمات اشاره کرد و از جمله مهم‌ترین نقاط قوت آن‌ها نیز می‌توان به حس جنگجویی و رشادت در پیش‌مرگ‌ها، دشواررو بودن منطقه اقلیم، آشنایی به جنگ‌های چریکی، پیشینه طولانی در مبارزه با دولت‌های قبل و تعداد نفرت قابل توجه اشاره نمود.

منابع و موانع حرکت اقلیم کردستان به سمت استقلال

اقلیم کردستان در حال حاضر دارای منابع و موانع زیادی برای حرکت به سمت استقلال است که در دو بخش جداگانه منابع و موانع استقلال اقلیم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

منابع حرکت اقلیم به سمت استقلال

اقلیم کردستان برای حرکت به سمت استقلال دارای منابع و امکاناتی است که آن‌ها را به دودسته منابع داخلی خارجی تقسیم کرده و به تشریح آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱. منابع داخلی حرکت اقلیم به سمت استقلال

۱-۱ قدرت نظامی و امنیتی

وجود نیروی مسلح برای تشکیل و ایجاد امنیت یک کشور یا منطقه خودمختار لازم و ضروری است. نیروهای نظامی احزاب اتحادیه میهنی و دموکرات، نیروی نظامی اقلیم کردستان را تحت عنوان پیش‌مرگ‌ها تشکیل می‌دهند. همان‌طور که در تشریح وضعیت نظامی اقلیم کردستان بیان شد، این اقلیم دارای نیروی نظامی، نیروی امنیتی و اطلاعاتی قابل توجهی در حدود ۱۱۰ هزار نفر است. گرچه این نیروها از تجهیزات سنگین و پیشرفته برخوردار نیستند؛ اما دارای سلاح‌های نیمه سنگین (مانند نفربر، تانک و سلاح‌های دوش‌پرتاب) هستند که با توجه به روحیه جنگجویی آن‌ها، تاکنون در برابر دفع تهدیدات نظامی موفق بوده‌اند (نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۵۱۰)؛ بنابراین

نیروهای نظامی اقلیم یکی از منابع حرکت به سمت استقلال و مؤلفه‌های قدرت در کردستان عراق هستند.

۲-۱ جمعیت با انگیزه

وجود جمعیت کافی متناسب با مساحت، برای تشکیل یک کشور ضروری است. در کردستان عراق نیز به دلیل وجود زمین‌های مناسب و حاصلخیز زمینه مهاجرت کردهای عراق به این منطقه فراهم بوده است. در حال حاضر جمعیت کردستان عراق حدود ۶ میلیون نفر برآورد شده (زیباکلام عبدالله پور، ۱۳۹۰: ۶۱) که برای ایجاد یک کشور مستقل جمعیت مناسبی است. مردم اقلیم کردستان دارای هویت مشترک، انگیزه ملی‌گرایی و ناسیونالیستی بسیار قوی هستند که زمینه مناسبی برای ایجاد یک منطقه مستقل خواهد بود.

۳-۱ قدرت اقتصادی

منطقه کردستان عراق دارای منابع نفت، گاز، آهن، مس و طلا غنی است. همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، در عراق ۱۱۵ میلیارد بشکه نفت وجود داد که ۴۵ میلیارد بشکه آن در اقلیم کردستان واقع شده و روزانه حدود ۱۰۰ تا ۴۰۰ هزار بشکه نفت خام از این منطقه از طریق خط لوله به بندر جیهان ترکیه صادر می‌شود (یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۰۶). همچنین بیشترین محصول گاز طبیعی عراق در حوزه انفال در منطقه اقلیم کردستان قرار دارد که این ذخایر، قدرت اقتصادی خوبی را برای اقلیم به وجود آورده است.

۴-۱ قدرت رسانه‌ای

یکی از دلایل کم‌توجهی به مسئله کردها در گذشته را می‌توان نداشتن رسانه‌های داخلی و بین‌المللی دانست. در سال‌های اخیر این موضوع برطرف و در سطح اقلیم کردستان روزنامه‌ها و مجلات زیادی وجود دارد که اخبار مربوط به کردستان عراق را اطلاع‌رسانی می‌کنند. با در نظر گرفتن مجموع رسانه‌ها از قبیل رادیو، تلویزیون و مطبوعات، هم‌اکنون در اقلیم کردستان حدود ۹۰۰ رسانه تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی وجود دارد که از این تعداد ۶۳۸ مورد آن را روزنامه‌ها و مجلات، ۱۹۹ مورد آن را رادیو و تلویزیون‌های محلی و ماهواره‌ای تشکیل می‌دهند. (خبرگزاری کردپرس ۲۰۱۳/۶/۲۹)

۵-۱ جایگاه کردها در ساختار سیاسی عراق

کردها در حال حاضر نسبت به سال‌های قبل تأثیرگذاری بیشتری در ساختار داخلی عراق دارند. رهبران کرد ضمن حفظ قلمرو خود در کردستان، عهده‌دار پست‌های مهمی مانند رئیس‌جمهوری، معاون نخست‌وزیر، وزیر امور خارجه و ... شده‌اند. در مجموع شش وزیر از ۲۹ وزارتخانه عراق از کردها و برابر قانون، یکی از پست‌های نخست‌وزیری، رئیس مجلس و ریاست جمهوری و یکی از سه وزارتخانه مهم امور خارجه، کشور و نفت باید از کردها انتخاب شود که در مقایسه با گذشته، نقش بیشتری در ساختار داخلی عراق دارند (نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۳۰۲).

۲. منابع خارجی حرکت اقلیم به سمت استقلال

رژیم صهیونیستی به‌عنوان اصلی‌ترین حامی خارجی

اقلیم کردستان عراق برای استقلال نیاز به حمایت‌های خارجی دارد تا بتواند توجه سازمان‌ها و قدرت‌های بین‌المللی را به دست آورده و به سمت استقلال پیش رود. در حال حاضر مؤثرترین و اصلی‌ترین حامی خارجی استقلال اقلیم را می‌توان رژیم صهیونیستی دانست. استقلال اقلیم کردستان می‌تواند منافع مشترکی را برای رژیم صهیونیستی و اقلیم داشته باشد. حضور رژیم صهیونیستی در کردستان عراق می‌تواند برگ برنده‌ای برای کردها در برابر قدرت‌های منطقه‌ای محسوب‌شود تا به‌نوعی کشورهای منطقه‌ای چون سوریه، ایران و سایر دولت‌های عرب و حتی ترکیه را تحت شعاع قرار دهد. رژیم صهیونیستی می‌تواند ضمن تأثیرگذاری بر آمریکا در خصوص استقلال اقلیم، زمینه سرمایه‌گذاری اقتصادی، کشاورزی و خدماتی را فراهم و افزون بر تقویت توان نظامی و دفاعی، ساختار اقتصادی اقلیم را بهبود بخشد. همچنین در صورت استقلال اقلیم، رژیم صهیونیستی از منافع زیادی برخوردار خواهد بود که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به ایجاد ناامنی و تضعیف عراق، دستیابی به منابع سرشار نفتی و معدنی و واپایش ایران از طریق حضور در اقلیم کردستان، ناامن کردن عقبه کشورهای مخالف رژیم صهیونیستی اشاره کرد. در مجموع استقلال اقلیم نتیجه‌ای برد - برد برای هر دو طرف خواهد داشت و به دلایل مذکور رژیم صهیونیستی از استقلال آن حمایت می‌کند.

موانع حرکت اقلیم به سمت استقلال

اقلیم کردستان عراق با توجه به موقعیت داخلی و وضعیتی که در حال حاضر در منطقه وجود دارد، دارای موانعی در داخل و خارج از اقلیم برای حرکت به سمت استقلال است که در دو بخش موانع داخلی و خارجی به تشریح آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱. موانع داخلی حرکت اقلیم به سمت استقلال

۱-۱ قانون اساسی کشور عراق

قانون اساسی عراق، آن را کشوری مستقل و دارای حاکمیت واحد دانسته است. ماده نخست قانون اساسی عراق که در ۵ سپتامبر ۲۰۰۵ تصویب و به تأیید ۷۸ درصد از رأی‌دهندگان رسید، جمهوری عراق را کشوری مستقل دانسته که نظام حکومتی آن جمهوری مجلس‌محور دموکراتیک و فدرال است. همچنین در ماده ۱۱۴، منطقه کردستان عراق را منطقه‌ای فدرال به رسمیت شناخته؛ اما بر یکپارچگی عراق تأکید نموده است (آشوری، ۱۳۸۸: ۲۶۹).

۲-۱ موقعیت محدود جغرافیایی

اقلیم کردستان بین کشورهای ایران، ترکیه و سوریه محصور شده و از راه دریایی نیز با جایی

ارتباط ندارد. موقعیت محدود کردستان عراق همواره این کشور را به همسایگان خود از جمله ایران و ترکیه نیازمند کرده و این موضوع اقلیم را در تنگنای ژئوپلیتیکی قرار داده و یکی از موانع اصلی حرکت اقلیم به سمت استقلال محسوب می‌شود.

۳-۱ دولت عراق

یکی از مخالفان استقلال اقلیم کردستان دولت مرکزی عراق است. با توجه به تحولات شکل گرفته، دولت مرکزی عراق به دلیل مخالفت استقلال اقلیم با قانون اساسی و ایجاد زمینه جدایی دیگر اقلیت‌ها، تضعیف عراق و وجود منابع نفت و گاز غنی در منطقه اقلیم، هیچ‌گاه حاضر به استقلال این منطقه نخواهد شد و همواره در رابطه با این موضوع مقاومت خواهد کرد.

۴-۱ مخالفت شیعیان و سنی‌ها با استقلال اقلیم

سنی‌ها به دلیل نداشتن منابع مناسب نفتی در مناطق خود و شیعیان نیز به دلیل اینکه در حال حاضر دارای جایگاه مناسبی در ساختار سیاسی عراق هستند و در صورت استقلال اقلیم، حضور رژیم صهیونیستی در این منطقه بیشتر خواهد شد، خواستار استقلال آن نیستند.

۲. موانع خارجی حرکت اقلیم به سمت استقلال

۲-۱ آمریکا

از بین کشورهای فرامنطقه‌ای مهم‌ترین کشوری که در استقلال اقلیم می‌تواند تأثیرگذاری زیادی داشته باشد، آمریکا است که در فدرالی شدن اقلیم کردستان نقش زیادی داشت. آنچه در حال حاضر برای آمریکا اهمیت راهبردی بیشتری دارد حفظ یکپارچگی و تمامیت ارضی عراق است. آمریکا به‌عنوان کشوری که دموکراسی را در عراق برقرار نموده، خواهان تجزیه این کشور و ایجاد ذهنیت منفی در جامعه بین‌الملل بعد از حمله به عراق نیست و در صورت تجزیه عراق، نفوذ خود را در این کشور از دست خواهد داد و وجهه‌ای منفی از خود به‌جا خواهد گذاشت. در مجموع منافع آمریکا در عراق بیشتر از منافع او در اقلیم خواهد بود و در حال حاضر خواهان تجزیه عراق نیست.

۲-۲ ترکیه

کردهای ترکیه در استان‌های کردنشین جنوب شرقی، هم‌جوار مناطق کردنشین ایران، عراق و سوریه هستند. مساحت کردستان ترکیه ۱۹۴,۴۰۰ کیلومترمربع و حدود ۲۰ درصد مساحت ترکیه است (قزاز، ۱۳۸۱: ۱۵) و جمعیت آن‌ها نیز حدود ۱۸ میلیون نفر ذکر شده است (مومنی، ۱۳۸۴: ۹۹) که با اقلیم کردستان ۳۵۰ کیلومتر مرز مشترک دارد (عه بدو للا، ۲۰۰۵: ۱۰۹). این کشور به دلیل تأثیرگذاری استقلال اقلیم بر مناطق کردنشین خود، مقابله با تمایلات کردهای عراق برای تسلط بر کرکوک و مقابله با گسترش فرهنگ کردی در مناطق جنوب و جنوب شرقی ترکیه، مخالف استقلال کامل اقلیم است اما برای حل کردن مشکل سه دهه کردهای خود، از طریق گفت‌وگو با اوجالان و بارزانی درصدد یک حرکت راهبردی است تا با حمایت پنهانی از اقلیم و

خرید نفت و گاز آنجا افزون بر بهره‌مند شدن از فرصت‌های اقتصادی، مشکل کردهای خود را با اسکان آن‌ها در مناطق شمال عراق حل کند اما به دلیل تأثیر گذرای این موضوع بر مناطق کردنشین خود خواستار استقلال اقلیم نیست.

۲-۳ سوریه

کردها در سوریه بزرگ‌ترین اقلیت این کشور و سومین گروه بزرگ قومی را تشکیل می‌دهند. جمعیت کردهای سوریه ۹ درصد جمعیت ۱۹ میلیونی سوریه را تشکیل که در حدود ۱/۷ میلیون نفر است. (Bateman, 2007: 395) مساحت کردستان سوریه ۱۸۳۰۰ کیلومترمربع (قزاز، ۱۳۸۱: ۱۵) است که حدود ۱۰ درصد مساحت کل آن کشور را تشکیل می‌دهد. سوریه با عراق ۶۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارد که بیش از ۱۰۰ کیلومتر آن با اقلیم کردستان است (عه بدو للا، ۲۰۵: ۱۰۵). دولت عربی سوریه که منافع وی با آمریکا و رژیم صهیونیستی همخوانی ندارد به‌هیچ‌وجه تمایل به تشکیل دولتی که زیر سلطه دشمنان وی از جمله رژیم صهیونیستی و آمریکا باشد، نیست و به‌خوبی می‌داند که تشکیل کردستان مستقل در عراق افزون بر افزایش توقعات کردها در سوریه و الگو گرفتن از کردهای عراق، پایگاهی برای رژیم صهیونیستی در این منطقه خواهد بود به همین دلیل درصدد تأثیرگذاری بر تحولات اقلیم در راستای جلوگیری از استقلال آن خواهد شد.

۲-۴ جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران به لحاظ داشتن اقلیت کرد و هم‌مرز بودن با اقلیم کردستان همواره تحولات آن را با حساسیت زیادی دنبال می‌کند. کردها در ایران ۶/۴ میلیون نفر از جمعیت ۷۰ میلیونی را تشکیل می‌دهند (بنا بر آمار سال ۱۳۸۸) که حدود ۹ درصد جمعیت ایران را شامل می‌شود (محمدی: ۱۳۸۹) همچنین مساحت مناطق کردنشین ایران ۱۲۵,۰۰۰ کیلومترمربع و حدود ۱۰ درصد مساحت کل کشور است (لازریف: ۱۳۸۱). جمهوری اسلامی ایران مسئله کردها را در قالب کل عراق در نظر دارد و با توجه به اقلیت کرد در داخل کشور و تأثیر استقلال اقلیم بر مناطق کردنشین خود، به‌هیچ‌وجه خواهان تجزیه عراق نیست و همیشه بر حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور عراق تأکید کرده است. همچنین استقلال اقلیم زمینه حضور بیشتر رژیم صهیونیستی و آمریکا را در کنار مرزهای جمهوری اسلامی ایران افزایش داده و این موضوع امنیت ملی ایران را با خطر مواجه می‌کند.

بررسی تأثیر خودمختاری یا استقلال احتمالی اقلیم کردستان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

۱. امنیت ملی و مؤلفه‌های نوپدید آن

در بررسی امنیت ملی سه رهیافت رئالیستی، لیبرالی و رهیافت ترکیبی وجود دارد. رهیافت رئالیستی با تقدم امنیت نظامی در روابط بین‌الملل تأکید می‌کند. از دیدگاه رئالیست‌ها دولت‌ها با حفظ حاکمیت ملی و تمامیت ارضی، منافع خود را دنبال کرده و اغلب تهدیدات خواستگاه خارجی

دارند و این دیدگاه نگاهی سخت‌افزاری به امنیت ملی دارد. در مقابل، رهیافت لیبرالی نگاه جدید به امنیت ملی دارد و تأکید دارد، امنیت ملی صرفاً قلمرو نظامی را دربر نمی‌گیرد و قابلیت‌های علمی، عضویت در پیمان‌های امنیتی و سایر عوامل نرم‌افزاری را برای برقراری امنیت ضروری می‌داند. رهیافت سوم نیز ترکیبی از این دو دیدگاه را در برقراری امنیت ملی ضروری می‌داند. به دلیل نبود قدرت نظامی و سخت‌افزاری مناسب و یا پیمان‌های امنیتی و قدرت نرم‌افزاری قوی در کشورهای خاورمیانه و همچنین نوع ساختار آن‌ها، رهیافت ترکیبی برای برقراری امنیت در این کشورها مناسب‌ترین رهیافت است (ادوارد ای، ۱۳۸۹: ۳۱).

۲. مؤلفه‌های کلیدی امنیت ملی در کشورهای آسیای جنوب غربی (خاورمیانه)

با توجه به شرایط کشورهای آسیای جنوب غربی، رهیافتی جامع برای مطالعه امنیت ملی در خاورمیانه، رهیافت ترکیبی است. تفاوت عمده رهیافت ترکیبی در مقایسه با رهیافت‌های دیگر (رنالیستی - لیبرالیستی) این است که رهیافت حاضر عوامل گوناگون غیرنظامی را در کنار دفاع نظامی در نظر می‌آورد که چنین امری می‌تواند ملزومات اصلی امنیت ملی را معرفی نماید. مارتین معتقد است که برای تحلیل و تخمین امنیت خاورمیانه باید بر پنج مؤلفه ویژه تأکید نمود، این پنج مؤلفه عبارت‌اند از: توانمندی نظامی، قابلیت اقتصادی، داشتن منابع حیاتی، مشروعیت سیاسی و رواداری (تساهل) قومی (مارتین، ۱۳۸۹: ۴۳).

۳. **موقعیت امنیتی ایران در قبال اقلیم کردستان:** برای بررسی موقعیت امنیتی ایران در برابر اقلیم کردستان، پنج مؤلفه تأثیرگذار بر امنیت ملی کشورهای خاورمیانه (بر اساس الگوی لی جی مارتین) در خصوص ایران و اقلیم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱ مشروعیت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران و اقلیم کردستان

مشروعیت وجه نرم‌افزار قدرت ملی محسوب و دولت‌هایی که از مشروعیت لازم برخوردار نباشند، نمی‌توانند دوام زیادی داشته باشند. وجود قوای مقننه، قضائیه و مجریه مستقل و کارآمد می‌تواند اعتماد مردم به حکومت‌ها را افزایش داده و مشروعیت ایجاد نماید؛ همچنین مؤلفه‌های دیگری از جمله انتخابات و میزان مشارکت مردم، میزان خشونت‌های سیاسی، ناتوانی دولت در برآورده کردن نیازهای مردم، حقوق اقلیت‌ها و ... بر مشروعیت دولت‌ها تأثیرگذار هستند. در کشور جمهوری اسلامی ایران و اقلیم کردستان نیز مشروعیت از مؤلفه‌های توضیح داده شده تأثیرپذیر است. انتخابات در جمهوری اسلامی ایران در سطوح مختلف برگزار می‌شود و همه قوا بارأی مستقیم یا غیرمستقیم مردم تعیین می‌شوند. قوه مجریه و مقننه توسط مردم انتخاب شده و قوه قضائیه توسط رهبر ایران، که خود توسط مجلس خبرگان رهبری انتخاب می‌گردد، تعیین و معرفی می‌شود (اعضای مجلس خبرگان رهبری نیز توسط مردم انتخاب می‌شوند). تاکنون بیش از ۳۰ رأی‌گیری و انتخابات بعد از پیروزی جمهوری اسلامی ایران برگزار شده است. انتخابات ریاست

جمهوری در ایران تاکنون یازده دوره برگزار شده و در هیچ‌یک از انتخابات ریاست جمهوری میزان مشارکت پایین‌تر از پنجاه درصد نبوده است (وبگاه انتخابات وزارت کشور: ۱۳۹۰). در اقلیم کردستان تاریخچه انتخابات به سال ۱۹۹۲ برمی‌گردد. تاکنون چهار دوره انتخابات در اقلیم برگزار شده و آمار مشارکت مردم در هیچ دوره‌ای پایین‌تر از ۷۰ درصد نبوده است. (محمدی و خالدی، ۱۳۸۹: ۱۲۷-۱۲۱). همچنین اقلیت‌ها در هر دو کشور دارای نماینده مستقل در مجلس هستند و در فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی خود آزاد هستند. آنچه در رابطه با مقایسه برخی مؤلفه‌های مشروعیت سیاسی در اقلیم کردستان و ایران می‌توان جمع‌بندی کرد، این است که مشروعیت سیاسی در اقلیم کردستان تأثیری بر امنیت ملی ایران ندارد.

۲-۳ وضعیت نظامی جمهوری اسلامی ایران و اقلیم کردستان عراق

جمهوری اسلامی ایران دارای قدرت نظامی خوبی در منطقه است. نیروی هوایی ایران دارای خلبان‌های ورزیده و صدها فروند هواپیمای عملیاتی است و نیروی زمینی تجهیزات سنگین زیادی از جمله بالگرد، تانک، نفربر، موشک‌های دوربرد مختلف و سایر تجهیزات دیگر در اختیار دارد. نیروی دریایی نیز با ساخت ناوهای جنگی و داشتن تجهیزات جنگی مناسب به یک نیروی راهبردی در منطقه تبدیل شده است. بر اساس اطلاعات عنوان شده از سوی سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سیا)، ایران هم‌اکنون دارای ۵۴۵ هزار نفر کارکنان فعال نظامی و در رده دوازدهم قدرت‌های نظامی جهان قرار دارد و بودجه نظامی آن در سال ۲۰۱۱، ۹ میلیارد و ۱۷۴ میلیون دلار بوده است (www.militaryparsis.ir). نیروی نظامی اقلیم کردستان از نظر تجهیزات پیشرفته و تعداد نیروی نظامی، قابل‌مقایسه با جمهوری اسلامی ایران نیست. اقلیم کردستان نیروی هوایی و دریایی ندارد و نیروی زمینی آن هم تعداد محدودی تانک، نفربر، انواع توپ و سلاح‌های خمپاره‌انداز در اختیار دارد. مجموع نیروی نظامی اقلیم کردستان در حدود ۱۱۰ هزار نفر است و سلاح‌ها و تجهیزات پیشرفته و بازدارنده در اختیار ندارند (نامی و محمد پور، ۱۳۸۷: ۵۱۰) که به‌هیچ‌وجه قابل‌مقایسه با قدرت نظامی جمهوری اسلامی نیست؛ از این‌رو از بعد نظامی تأثیری بر امنیت ملی ایران ندارد.

۳-۳ وضعیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و اقلیم کردستان عراق

بخش عمده درآمد اقتصادی کشور جمهوری اسلامی ایران از نفت و گاز تأمین می‌شود. تا سال ۲۰۱۱ ایران دارای ۱۳۷ میلیارد بشکه ذخایر نفت و ۱۰۴ تریلیون فوت مکعب گاز است؛ ولی به دلیل کمبود سرمایه‌گذاری خارجی در استخراج نفت و گاز، توسعه لازم در این زمینه صورت نگرفته است (یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۰۶). مشکلات اقتصادی که در نتیجه ترکیبی از واپایش قیمت‌ها و یارانه‌ها به‌ویژه در بحث مواد غذایی و انرژی است، باعث سنگینی اقتصاد شده و موانع زیادی، سبب تضعیف رشد بخش خصوصی در ایران شده است. صندوق بین‌المللی پول تورم ایران در

سال ۲۰۱۱ را ۲۲/۵ درصد پیش‌بینی و نرخ رشد ایران را ۲/۵ درصد اعلام کرد که این نرخ رشد بسیار کمتر از نرخ رشد جهانی و منطقه‌ای است (روزنامه اقتصاد ایران، ۹۲/۲/۳). برابر اعلام مرکز آمار ایران نرخ بیکاری در ۷ استان کشور تکریمی و در ۲۳ استان دیگر دورقمی بوده است. رشد فرصت‌های شغلی و تعداد کل شاغلان در استان‌های کشور مناسب نبوده و به‌طور مثال در استان کردستان تعداد کل شاغلان در سال ۱۳۸۸، ۴۳۱،۰۴۳ نفر و در سال ۱۳۹۱، ۴۲۹،۲۷۳ نفر و در استان کرمانشاه تعداد شاغلان در سال ۱۳۸۸، ۵۴۸،۶۹۸ نفر و در سال ۱۳۹۱، ۵۹۰،۶۶۷ نفر اعلام شده است که با توجه به رشد جمعیت در این استان‌ها فرصت‌های شغلی کافی ایجاد نشده است همچنین درآمد سرانه استان کردستان ایران در رده ۲۷ استان‌ها قرار دارد (روزنامه آفرینش، ۹۲/۵/۶) در اقلیم کردستان عراق ۴۵ میلیارد بشکه نفت خام وجود دارد (یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۰۳) در سال‌های اخیر مسئولان اقلیم با افزایش ارتباط با کشورهای هم‌چون ترکیه، رژیم صهیونیستی، آمریکا و ... قراردادهای نفتی زیادی منعقد و شرکت‌های نفتی متعددی را مانند اکسون موبیل آمریکا، جنرال انرژی ترکیه، گلف کیستون و آنگو از انگلیس را به اقلیم آورده‌اند. در حال حاضر بیش از ۵۰ شرکت نفتی از ۱۹ کشور مختلف در این منطقه فعال و در نظر دارند ظرفیت تولید روزانه نفت خود را تا سال ۲۰۱۹ به دو میلیون بشکه در روز برسانند (خبرگزاری کردپرس، ۹۲/۴/۶). با توجه به همسایگی اقلیم کردستان با مناطق کردنشین ایران، توسعه اقتصادی در اقلیم و از سوی دیگر فقر و محرومیت در استان‌های کردنشین ایران سبب تأثیرگذاری منفی بر امنیت ملی ایران به‌ویژه در مناطق کردنشین خواهد شد.

۳-۴ منابع طبیعی حیاتی جمهوری اسلامی ایران و اقلیم کردستان عراق

از جمله منابع طبیعی حیاتی در هر کشوری منابع آبی، جنگل‌ها و منابع نفتی است که کمبود آن‌ها در امنیت ملی کشور تأثیر منفی می‌گذارد. از جمله مهم‌ترین عوامل حیاتی آب است که برای توسعه کشاورزی و حیات کشور اهمیت زیادی دارد. میانگین بارش سالانه ایران ۲۴۰ میلی‌متر است که ارزش‌های حیاتی مناسبی را به همراه دارد. در قسمت شمال کشور، دریای خزر و در قسمت جنوب، خلیج فارس از جمله منابع آبی مناسبی هستند که ضمن وجود منابع نفت و گاز فراوان و ایجاد فرصت حمل‌ونقل دریایی، سبب توسعه شیلات در این دو منطقه شده است. (بانک مطالعات منابع طبیعی: ۱۳۹۱). جنگل‌ها در ایران نیز از جمله مهم‌ترین ثروت‌های طبیعی ایران هستند که وسعت زیادی را به‌خصوص در قسمت‌های شمال کشور در بر گرفته‌اند.

در اقلیم کردستان نیز به لحاظ نوع آب‌وهوا زمین‌های حاصلخیز و جنگل‌های مناسبی وجود دارد و بارش باران و برف به دلیل کوهستانی بودن اغلب مناطق آن انجام اما کار ذخیره‌سازی آب به‌خوبی صورت نگرفته است. طبق آمار محیط‌زیست اربیل، بارش باران در اقلیم تا قبل از سال ۱۹۸۲ بین ۴۵۰ تا ۶۵۰ میلی‌متر مکعب و در سال ۲۰۱۱ بین ۱۵۰ تا ۴۵۰ میلی‌متر مکعب شده

است (مرادی: ۱۳۹۲). مقدار قابل توجهی از آب اقلیم کردستان از کشورهای همسایه مانند ایران (آب رودخانه‌های سیروان و زاب) و ترکیه (آب رودخانه‌های دجله و فرات) تأمین شده و این وابستگی می‌تواند مشکلاتی را برای اقلیم ایجاد کند. در خصوص منابع نفتی ایران و اقلیم نیز همان‌گونه که در بخش‌های قبل توضیح داده شد، هر دو از منابع خوبی برخوردار هستند. در مجموع در رابطه با منابع طبیعی حیاتی در ایران و اقلیم می‌توان عنوان نمود که هر دو دارای منابع طبیعی حیاتی مناسبی هستند و اقلیم کردستان تأثیری از این طریق بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نخواهد داشت و حتی در خصوص تأمین آب به جمهوری اسلامی ایران وابستگی نیز دارد. در مجموع بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر امنیت ملی ایران با استفاده از الگوی لی جی مارتین مشخص شد که تنها در رابطه با توانمندی اقتصادی، اقلیم می‌تواند تأثیرگذاری منفی بر امنیت ملی ایران داشته باشد.

تحلیل توصیفی و استنباطی

در بخش قبل موانع و منابع حرکت اقلیم به سمت استقلال بیان شده و تأثیرگذاری هر یک از مؤلفه‌های کلیدی امنیت در کشورهای خاورمیانه، بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مطرح گردید. برای تجزیه و تحلیل مباحث مطروحه ابتدا چرایی و چگونگی نقش آفرینی عوامل بازدارنده یا پیش برنده در استقلال اقلیم کردستان بیان شده و در ادامه ضمن جمع‌بندی نظرات و دیدگاه‌های صاحب‌نظران در خصوص سؤال‌های طرح شده و سناریوهای پیش رو در برابر استقلال اقلیم کردستان عراق تشریح خواهد شد.

چرایی و چگونگی نقش آفرینی عوامل بازدارنده و پیش برنده در استقلال اقلیم کردستان عراق

۱. چرایی و چگونگی نقش آفرینی عوامل بازدارنده در استقلال اقلیم کردستان عراق

۱-۱ چندپارگی قبیله‌ای و ساخت مذهبی جمعیتی کردها

یکی از عوامل بازدارنده در استقلال اقلیم کردستان چندپارگی قبیله‌ای و ساخت مذهبی متفاوت کردهاست. در اغلب شهرهای اقلیم مذاهب مختلفی وجود دارد که بافت جمعیتی آن‌ها را از نظر مذهبی متفاوت نموده است (مذاهب شیعه، سنی، ترکمن مسیحی). بافت مذهبی متفاوت و چند پارگی قبیله‌ای امکان تصمیم‌گیری واحد در خصوص اقلیم را مشکل کرده و هر یک از آن‌ها گرایش‌های متفاوتی نسبت به دولت مرکزی عراق و موضوع استقلال اقلیم کردستان دارند که تصمیم‌گیری واحد را با مشکل روبه‌رو نموده است.

۲-۱ مداخله کشورهای هم‌جوار

کشورهای ایران، ترکیه و سوریه برای حفظ منافع خود و جلوگیری از تأثیرگذاری منفی استقلال بر امنیت ملی کشورشان، بر تحولات اقلیم تأثیرگذار هستند. این سه کشور دارای توانمندی‌هایی در منطقه و مجامع بین‌المللی برخوردارند که می‌توانند در حرکت اقلیم به سمت استقلال اختلال

ایجاد کرده و تأثیرگذاری زیادی در همراهی نکردن قدرتهای بین‌المللی با استقلال اقلیم داشته باشند. همچنین سه کشور ایران، ترکیه و سوریه که دارای مرز مشترک با اقلیم هستند در صورت انجام یک اقدام هماهنگ و بستن مرزهای خود، می‌توانند مشکلات زیادی را برای اقلیم به وجود آورند.

۳-۱ جغرافیای آسیب‌پذیر

اقلیم کردستان به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی و قرار گرفتن در یک تنگنای ژئوپلیتیکی دارای وضعیت خاص و آسیب‌پذیری است. اغلب صادرات و واردات کالا از اقلیم کردستان از طریق مرز ترکیه و ایران صورت می‌گیرد و در صورت بسته‌شدن مرز از سوی این کشورها، به دلیل اینکه از هیچ طرفی با آب‌های آزاد نیز ارتباط ندارد، با مشکلات زیادی مواجه خواهد شد. با توجه به اینکه اقتصاد اقلیم وابسته به صادرات نفت و کالاهایی است که از طریق ترکیه صورت می‌گیرد، در صورت کارشکنی ترکیه، با مشکلات اقتصادی زیادی مواجه خواهد شد.

۱-۴ ضعف استحکامات نظامی و تجهیزات بازدارنده

برای تشکیل یک کشور مستقل و حفاظت از تهدیدات کشورهای هم‌جوار، داشتن نیروی نظامی و تجهیزات بازدارنده از اهمیت خاصی برخوردار است. کشورهای همسایه اقلیم کردستان و دولت مرکزی عراق از توانمندی و استحکامات نظامی پیشرفته‌ای برخوردار هستند. هر یک از کشورهای یادشده با هماهنگی با دولت عراق می‌توانند ضربه‌های زیادی را به نیروهای نظامی و تأسیسات اقلیم وارد کرده و آن را از حرکت به سمت استقلال بازدارند.

۲. چرایی و چگونگی نقش آفرینی عوامل پیش‌برنده در استقلال اقلیم کردستان عراق

۲-۱ قدرت رسانه‌ای

یکی از دلایل توجه نکردن به مسائل کردها در سال‌های گذشته، نداشتن ابزارهای تبلیغی و رسانه‌ای در سطح داخلی و بین‌المللی بوده است. امروزه در اقلیم کردستان روزنامه‌ها و مجلات، شبکه‌های رادیویی، تلویزیونی و ماهواره‌ای زیادی وجود دارد. اندیشمندان و نخبگان کرد با استفاده از این رسانه‌ها بر افکار عمومی تأثیرگذاری زیادی دارند و می‌توانند اذهان جامعه را به سمت استقلال اقلیم هدایت کنند.

۲-۲ ذخایر نفت و گاز

در کشور عراق ۱۱۵ میلیارد بشکه ذخایر اثبات‌شده نفت وجود دارد که ۴۵ میلیارد بشکه آن در اقلیم کردستان است. (یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۰۶). امروزه ذخایر نفت و گاز افزون بر جنبه اقتصادی از نظر سیاسی نیز تأثیرگذار است. وجود ذخایر نفت و گاز در اقلیم کردستان می‌تواند سبب رونق تجاری و توسعه اقتصادی این منطقه شود و با درآمدهای حاصل از آن، سبب تأمین زیرساخت‌های اقتصادی شده تا وابستگی به دولت مرکزی عراق برای تأمین مخارج خود را کاهش دهند و گام‌های

اولیه برای استقلال اقلیم برداشته شود.

۲-۳ حمایت رژیم صهیونیستی

اقلیم کردستان به دنبال یک حامی تأثیرگذار بر آمریکا و سایر قدرت‌های بین‌المللی است و در این میان رژیم صهیونیستی مناسب‌ترین گزینه است. رژیم صهیونیستی از طریق نفوذی که در مراکز تصمیم‌گیری دارد، می‌تواند در متقاعد کردن آمریکا برای حمایت از استقلال اقلیم تأثیرگذار باشد و ضمن استفاده از ذخایر نفت و گاز و تضمین خرید آن، در توسعه اقتصادی اقلیم نقش مؤثری داشته باشد.

سناریوهای پیش رو در برابر آینده استقلال اقلیم کردستان

۱. ادغام اقلیم کردستان در دولت عراق

اقلیم کردستان سال‌ها با دولت‌های عراق برای به دست آوردن حقوق خود در جنگ و مبارزه بوده و امروزه بعد از سالیان طولانی با حمایت آمریکا حکومت فدرالی را به دست آورده و در ماده ۱۳۹ قانون اساسی عراق نیز به‌صراحت به آن اشاره شده است. از طرف دیگر کردها تأثیرگذاری زیادی در ساختار سیاسی عراق دارند که با توجه به این موضوع و ضعف دولت مرکزی عراق، امکان ادغام اقلیم در شرایط فعلی متصور نیست.

۲. استقلال کامل اقلیم کردستان

یکی از موانع اصلی و پر قدرت جنبش ملی کرد در سطح کلان این است که کردستان قسمتی از موجودیت و سرزمین دولت‌های عراق، ترکیه، سوریه و ایران است. کشورهای همسایه کردستان عراق برای پیشگیری از اندیشه‌های جدایی‌طلبی در کشورشان همواره بر وحدت عراق تأکید داشتند و با تأسیس کردستان مستقل مخالفت نمودند. خالد صالح نویسنده و پژوهشگر کرد اظهار می‌نماید که رایج‌ترین سیاستی که توسط کشورهای ایران، ترکیه، سوریه و عراق در خصوص کردها اتخاذ شده است به رسمیت نشناختن سرزمینی به نام کردستان است. (Saleh:2004) در شرایط فعلی در رابطه با استقلال اقلیم کردستان موانع و مشکلات زیادی وجود دارد که از آن جمله، موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و محصور بودن این منطقه در بین سه کشور مخالف استقلال اقلیم کردستان، ضعف امکانات نظامی، اقتصادی و سیاسی، مخالفت دولت مرکزی عراق و مخالفت قدرت‌های بین‌المللی از جمله آمریکا و نبود اجماع داخلی در بین نخبگان و احزاب سیاسی را می‌توان اشاره کرد. در مجموع به دلایل مطرح‌شده، شرایط داخلی اقلیم کردستان و منطقه در وضعیتی قرار ندارد که امکان استقلال کامل اقلیم کردستان وجود داشته باشد و مسئولان اقلیم نیز به این موضوع به‌خوبی آگاه هستند.

۳. تثبیت فدرالیسم و تداوم وضع موجود: محتمل‌ترین سناریو

از زمان فدرالی شدن اقلیم کردستان و پذیرش آن در قانون اساسی عراق، سال‌های زیادی سپری

نشده و کردها نتیجه سال‌ها مبارزه و تلاش خود را در ایجاد منطقه فدرالی به‌دست آورده‌اند بنابراین ابتدا درصدد حفظ و تثبیت آن هستند. نخبگان و مسئولان کرد به‌خوبی می‌دانند که اقلیم کردستان بخشی از سرزمین عراق است که به‌هیچ‌وجه مسئولان عراقی با جدایی آن موافق نیستند و ایجاد منطقه فدرالی نیز با حمایت آمریکا انجام گرفته است بنابراین در راهبرد خود درصدد تثبیت منطقه فدرالی و بهبود وضعیت اقتصادی و زیرساخت‌های اقلیم کردستان هستند تا با جلب توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرماندهی‌های و همچنین با استفاده از ضعف دولت مرکزی عراق، امتیازات بیشتری را کسب کنند. در مجموع با توجه به شرایط فعلی موجود در منطقه و دولت عراق، کردها به دنبال تثبیت دولت فدرالی و تقویت زیرساخت‌های اقتصادی هستند و به‌خوبی می‌دانند که استقلال کامل اقلیم در حال حاضر امکان‌پذیر نیست و هرگونه اقدام نابخردانه و خارج از قوانین، شاید حکومت فدرالی اقلیم را نیز با خطر مواجه کند.

تجزیه و تحلیل سؤالات و برآیند نظرات مصاحبه‌شوندگان

۱. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین مانع داخلی اقلیم کردستان عراق برای حرکت به سمت استقلال کامل:

اصلی‌ترین مانع داخلی اقلیم برای استقلال کامل، حصر ژئوپلیتیک و آسیب‌پذیری سرزمینی اقلیم کردستان است. گرچه اختلافات داخلی بین احزاب و گروه‌های سیاسی نیز از موانع داخلی در جلوگیری از حرکت به سمت استقلال محسوب می‌شود؛ اما در صورتی که این مشکل نیز برطرف شود، موقعیت محصور سرزمینی، نداشتن مرز مشخص و قرار گرفتن بین کشورهای دارای اقلیت کردنشین، هرگونه استقلال کامل آن را با مشکل مواجه می‌کند.

۲. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین مانع منطقه‌ای برای حرکت به سمت استقلال:

اصلی‌ترین مانع منطقه‌ای برای استقلال اقلیم، مخالفت چهار کشور عراق، ایران، ترکیه و سوریه است. مسئولان این کشورها به‌خوبی می‌دانند که استقلال کردستان عراق ضمن افزایش توقعات کردها در این کشورها، زمینه جدایی مناطق کردنشین آن‌ها و تشکیل کردستان بزرگ را فراهم خواهد آورد و بر امنیت ملی این کشورها تأثیر منفی خواهد گذاشت.

۳. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین مانع بین‌المللی (فرامنطقه‌ای) برای حرکت اقلیم کردستان عراق به سمت استقلال کامل:

اصلی‌ترین مانع فرامنطقه‌ای برای حرکت به سمت استقلال، کشور آمریکاست. آمریکا در نظر دارد با الگوسازی در عراق، خود را منجی کشورهای خاورمیانه معرفی کند و خواهان تجزیه این کشور نیست. در صورت تجزیه عراق و استقلال اقلیم کردستان، ذهنیت منفی در مردم کشور عراق و کشورهای خاورمیانه نسبت به آمریکا شکل خواهد گرفت و ارمغان حمله آمریکا به عراق برای مردم این کشور، تجزیه کشورشان خواهد بود. همچنین آمریکا منافع خود در عراق را بیشتر از

منافع خود در اقلیم می‌داند و با حمایت از استقلال اقلیم منافع خود در عراق را از دست نخواهد داد.

۴. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین مؤلفه داخلی برای حرکت به سمت استقلال:

اصلی‌ترین مؤلفه داخلی اقلیم کردستان که آن را به سمت استقلال پیش می‌برد، حس ناسیونالیستی قوم کرد و یکپارچگی نژادی آن‌ها در مناطق کردنشین است. کردها در عراق بارها از طرف دولت مرکزی مورد حمله و تهاجم قرار گرفته اما هیچ‌گاه هویت خود را از دست نداده و از مبارزه دست نکشیدند.

۵. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین مؤلفه منطقه‌ای برای حرکت به سمت استقلال:

اصلی‌ترین مؤلفه منطقه‌ای که اقلیم کردستان عراق را به سمت استقلال پیش می‌برد ضعف دولت مرکزی عراق است. امروزه دولت مرکزی در عراق ضعف سیاسی زیادی نسبت به گذشته دارد و این موضوع قدرت چانه‌زنی کردها را افزایش داده و دولت عراق برای حل کردن برخی از مشکلات خود نیاز به همراهی کردها دارد.

۶. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین مؤلفه فرامنطقه‌ای برای حرکت به سمت استقلال:

اصلی‌ترین مؤلفه فرامنطقه‌ای که اقلیم کردستان عراق را به سمت استقلال پیش می‌برد، حمایت‌های رژیم صهیونیستی از استقلال اقلیم کردستان است. رژیم صهیونیستی در صدد است کشوری متضاد با منافع جمهوری اسلامی ایران، سوریه و عراق به وجود آورد تا ضمن واپایش فعالیت‌های این کشورها که در تعارض با منافع رژیم صهیونیستی در منطقه هستند، از ذخایر نفت و گاز اقلیم کردستان نیز استفاده کند. از طرف دیگر اقلیم کردستان نیز برای جلب حمایت آمریکا و تهیه زیرساخت‌های اقتصادی و نظامی خود به رژیم صهیونیستی نیاز دارد.

۷. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین تهدیدی که خودمختاری و استقلال احتمالی اقلیم کردستان عراق برای امنیت ملی ایران دارد:

اصلی‌ترین تهدیدی که خودمختاری و استقلال احتمالی اقلیم کردستان عراق برای امنیت ملی ایران دارد، به وجود آمدن همگرایی نسبت به اقلیم کردستان در مناطق مرزی است.

۸. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین فرصتی که به دنبال خودمختاری و استقلال احتمالی اقلیم کردستان عراق برای امنیت ملی ایران به دست می‌آید:

اصلی‌ترین فرصتی که خودمختاری و استقلال احتمالی کردستان عراق برای جمهوری اسلامی ایران ایجاد می‌کند، تضعیف کشور عراق است. استقلال اقلیم سبب تجزیه کشور عراق و تضعیف آن از نظر اقتصادی، سیاسی و نظامی خواهد شد و به دنبال آن نفوذ ایران در عراق و منطقه افزایش خواهد یافت و این موضوع فرصتی برای تأثیرگذاری بیشتر ایران در عراق ایجاد می‌کند.

۹. برآیند نظرات در خصوص اصلی‌ترین راهکار پیش‌روی ایران برای مقابله با تهدیدات ناشی از

خودمختاری و استقلال احتمالی اقلیم کردستان عراق:

اصلی ترین راهکار برای مقابله با تهدیدات ناشی از خودمختاری و استقلال احتمالی اقلیم کردستان، ارتقای کیفیت زندگی از طریق توسعه اقتصادی، فرهنگی و همچنین مشارکت بیشتر مردم مناطق کردنشین در مسئولیت‌های اجرایی است. بهبود شرایط اقتصادی در این مناطق و استفاده از کردها در ساختار حکومتی سبب همگرایی بیشتر مردم کرد با دولت مرکزی و مشروعیت بخشی بیشتر به وجهه نظام در این مناطق می‌شود. با توجه بیشتر به مناطق کردنشین و ایجاد فرصت‌های اقتصادی می‌توان شرایطی را فراهم کرد که پیوستن مردم کردنشین ایران به کردستان بزرگ از نظر رفاه اقتصادی و جایگاه اجتماعی برای آن‌ها شرایط بهتری را ایجاد نکند و در این صورت شرایط فعلی و هویت ایرانی را به پیوستن به سایر کشورها ترجیح می‌دهند.

تاکنون فرضیه‌های تحقیق از طریق بررسی‌های انجام‌شده از طریق منابع، اسناد کتابخانه‌ای، پرسشنامه‌های تهیه‌شده و گفت‌وگوهای صوت گرفته با صاحب‌نظران مسائل کردی، اثبات شده است. در خصوص فرضیه‌های فرعی در مباحث قبلی نقش مؤثر کردها در ساختار سیاسی و تصمیم‌گیری‌های دولت عراق تشریح گردید و مشخص شد که در حال حاضر افراد زیادی از نخبگان کردی در مسئولیت‌های مهم دولتی قرار دارند و در ساختار سیاسی دولت عراق تأثیرگذار هستند؛ به‌عنوان نمونه انتخاب جلال طالبانی به‌عنوان رئیس‌جمهوری عراق، انتخاب شش وزیر کرد در کابینه عراق، ۲۴ کرسی از نمایندگان کرد در مجلس را می‌توان نام برد. همچنین امکانات و توانمندی‌های اقلیم کردستان و منابع داخلی و خارجی آن به‌صورت کامل توضیح داده شد و خط‌مشی‌های کشورهای تأثیرگذار منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در حرکت اقلیم به سوی استقلال موردبررسی قرار گرفت. با استفاده از نظریه لی جی مارتین، تأثیرگذاری استقلال اقلیم بر هر یک از مؤلفه‌های پنج‌گانه امنیت ملی ایران موردبررسی قرار گرفت. در مجموع نتایج به‌دست‌آمده از تحقیقات صورت گرفته و برآیند مصاحبه‌های انجام‌شده و سؤالات مطرح‌شده با صاحب‌نظران محرز گردید که وجود حس ناسیونالیستی کردها و انگیزه نخبگان و فعالان سیاسی و نیز علایق راهبردی برخی از رقبای منطقه‌ای ایران از منابع اصلی برای حرکت استقلال‌خواهانه اقلیم کردستان است که تحقق چنین امری با منافع جمهوری اسلامی ایران تعارض دارد و می‌تواند بر مناطق کردنشین ایران تأثیر منفی داشته باشد. همچنین حصر ژئوپلیتیک و آسیب‌پذیری طبیعی اقلیم کردستان (از جمله نداشتن راه ارتباط دریایی و قرار گرفتن در بین کشورهای دارای اقلیت کرد) در کنار مخالفت قدرت‌های نافذ منطقه‌ای مانند ترکیه و ایران مانع استقلال کامل اقلیم کردستان شده و این موضوع با امنیت جمهوری اسلامی ایران همسویی دارد.

نتیجه‌گیری

آنچه در بررسی انجام‌گرفته از کتب، مقالات، جمع‌بندی نظرات و مصاحبه‌های انجام‌شده با

صاحب‌نظران مسائل کردی به‌دست‌آمده است، در حال حاضر امکان استقلال کامل اقلیم وجود ندارد. حصر ژئوپلیتیک و آسیب‌پذیری طبیعی اقلیم کردستان، مخالفت دولت عراق و کشورهای همسایه اقلیم که دارای اقلیت کردنشین هستند و شرایط منطقه در وضعیتی قرار ندارد که امکان استقلال اقلیم وجود داشته باشد. تفکر اغلب احزاب و نخبگان کردی در حال حاضر تثبیت دولت فدرالی اقلیم کردستان و تلاش برای احقاق سایر خواسته‌های خود است تا با تثبیت دولت فدرالی و به‌دست‌آوردن سایر امتیازات و تقویت زیرساخت‌های خود، بتوانند گام‌های بعدی را با توجه به تحولات منطقه و شرایط به وجود آمده بردارند اما حکومت فدرالی موجود در اقلیم با سایر حکومت‌های فدرالی متفاوت است و از یک الگوی خاص پیروی می‌کند.

در بررسی‌ها و مقایسه انجام‌شده توسط محقق، محرز گردید که بین حکومت‌های خودمختاری و فدرال موجود در جهان با حکومت فدرال اقلیم کردستان تفاوت زیادی وجود دارد. در نظام‌های خودمختار موجود در جهان، سرزمین خودمختار این اختیار را دارد که در امور فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خویش نفوذ و دخالت داشته باشد ولی دولت مرکزی حق برقراری روابط خارجی و مشارکت در روابط بین‌الملل را برای خود محفوظ می‌دارد و حق بازبینی مقررات جامعه خودمختار و نیز انحلال تمام یا بخشی از نهادهای جامعه خودمختار را دارد (قربانی نژاد، ۱۳۸۷: ۷۲). در نظام‌های فدرالی نیز دو سطح حکومت وجود دارد، حکومت مرکزی و حکومت ایالتی. حکومت مرکزی در مورد مسائل عمده مربوط به منافع عمومی و یا مشترک نظیر ارتش و امنیت، اقتصاد، مسائل مالی، نشان‌های ملی، مسائل گمرکی و سیاست‌های خارجی تصمیم‌گیری و اقدام می‌کند و حکومت‌های ایالتی تشکیل‌دهنده فدراسیون به مسائلی که از لحاظ محلی اهمیت دارند، می‌پردازد (عالم، ۱۳۸۰: ۳۳۹). حکومت منطقه‌ای کردستان، ایالتی فدرال در داخل دولت فدرال عراق است که نظام سیاسی آن جمهوری مجلس‌محور است. قانون اساسی کردستان بر سایر قوانینی که از سوی دولت مرکزی عراق صادر می‌شود، به‌استثنای موارد یادشده در ماده ۱۱۰ قانون اساسی فدرال اولویت دارد (عونی، ۲۰۰۷: ۱). بر اساس توافق بین گروه‌های پیروز در انتخابات سراسری مجمع ملی عراق، همواره یکی از سه شغل حساس و مهم ریاست جمهوری، نخست‌وزیری و ریاست مجلس و نیز یکی از سه وزارتخانه کلیدی امور خارجه، کشور و نفت در سطح ملی به کردها اختصاص دارد. در زمینه اختیارات حکومت منطقه‌ای کردستان در سطح بین‌المللی و روابط با سایر کشورها و نهادهای خارجی، در ماده ۲۲ از فصل چهارم قانون اساسی عراق آمده که حکومت‌های منطقه‌ای می‌توانند در زمینه‌های موردنظر و همچنین امور محلی با کشورهای دیگر به امضای تفاهم‌نامه بپردازند و بر این اساس اجازه ارتباط با کشورهای خارجی به دولت منطقه‌ای کردستان عراق داده شده است (برزگر، ۱۳۸۵: ۱۶۷) به‌عبارتی دیگر این الگو را نه می‌توان در چارچوب الگوی کلاسیک خودمختاری نامید و نه می‌توان آن را در الگوهای مختلف فدرالیسم

موجود در جهان طبقه‌بندی کرد بلکه در یک حالتی بالاتر از فدرالیسم و پایین‌تر از استقلال کامل قرار دارد و می‌توان گفت اقلیم کردستان عراق ایالتی فدرال در قامت یک کشور است و در شرایط فعلی نیز به همین صورت اداره خواهد شد.

منابع

۱. ادگارد، ابلاس. (۱۳۷۷). **جنبش کردها**. تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
۲. ادواردای. (۱۳۷۷). **امنیت ملی در کشورهای جهان سوم**. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۳. اخوان کاظمی، مسعود. عزیزی، پروانه. (۱۳۹۰). «کردستان عراق هارتلند ژئوپلیتیکی اسرائیل». تهران: **فصلنامه راهبرد**، شماره ۶۰.
۴. **روزنامه آفرینش**، (۱۳۹۲/۴/۲). «ایجاد فرصت‌های شغلی در استان‌های کردستان» تهران.
۵. حق پناه، جعفر. (۱۳۸۷). **کردها و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران**. تهران: موسسه تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۶. حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۱). «تأثیر خودگردانی کردهای شمال عراق بر کشورهای همسایه». **فصلنامه تحقیقات جغرافیایی**، شماره ۸۳. تهران.
۷. **خبرگزاری کرد پرس**. (۱۳۹۲/۴/۲). «رسانه‌های تبلیغاتی در کردستان عراق». تهران.
۸. **خبرگزاری کرد پرس**. (۱۳۹۲/۴/۶). «مرز پرویز خان بزرگ‌ترین مرکز صادرات کالاهای غیرنفتی ایران به عراق». تهران.
۹. **خبرگزاری مهر**. (۱۳۸۹). «متن قانون اساسی موقت عراق». تهران. www.mehrnews.com.
۱۰. خسروی غلامرضا. (۱۳۹۰). **چشم‌انداز عراق آینده**. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۱. خسروی، علیرضا. (۱۳۹۰). «افزایش حضور اسرائیل در عراق، استراتژی گسترش و نفوذ». تهران: **فصلنامه تحقیقات جغرافیایی**، شماره ۴۸.
۱۲. زیباکلام، صادق. (۱۳۹۰). «ژئوپلیتیک شکننده کردستان عراق، عاملی همگرا در نزدیکی کردهای عراق به اسرائیل». **فصلنامه سیاست**، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۱۳. سازمند، بهاره؛ نوری، کریمی. (۱۳۹۰). «روابط جمهوری اسلامی ایران و حکومت اقلیم کردستان»، **فصلنامه مطالعات خاورمیانه**. تهران.
۱۴. شجاعی، حامد. <http://pengan12.blogfa.com>
۱۵. عبدالله پور، محمدرضا. (۱۳۹۰). «تعارض ژئوپلیتیکی کردستان عراق با میدان‌های منطقه‌ای»، **فصلنامه تحقیقات جغرافیایی**، تهران.
۱۶. عه بدوللا، خه بات. (۲۰۰۵). **بنه ماتپورییه کانی جوگرافیای عه سکه ری کوردستانی باشور**، سلیمانیه: تی روشنیبری حکومتی هی هه ریمی کوردستان.
۱۷. قربانی نژاد، ربیا. (۱۳۸۷). «بررسی تطبیقی الگوی خودگردانی در کردستان عراق با الگوی خودمختاری و فدرالیسم». **پایان‌نامه کارشناسی ارشد** به راهنمایی دکتر محمدرضا حافظ نیا، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

۱۸. قزاز، رمزی. (۱۳۸۱). **تحلیلی تاریخی بر جنبش‌های سیاسی کرد**. ترجمه مسعود ایزدی، تهران: مؤسسه آزاد اندیشان.
۱۹. لازریف، م.سی. (۱۳۸۱). **کردستان و علل ایجاد آن**. ترجمه بهزاد خوشحالی، سنج: نشر میدیا.
۲۰. مارتین، لی جی. (۱۳۸۹). **چهره جدید امنیت خاورمیانه**. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۱. مؤمنی، میرقاسم. (۱۳۸۴). **مردم‌شناسی کردهای ترکیه**. تهران: مؤسسه ابرار معاصر.
۲۲. نامی محمدحسن؛ محمد پور علی. (۱۳۹۰). **جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک**، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۲۳. نصری مشکینی، قدیر، (۱۳۸۴). «**کردهای عراق: گذشته، حال و آینده**». فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۲۷.
۲۴. یوسفی، مهدی. (۱۳۸۴). **مجموعه گزارش کشوری انرژی عراق**، تهران: مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی.

25.khaled salih university of southern Denmark (may2004) **what future for the kurds**.

26. kh. Salih and bolearny. (2005). **the future of Kurdistan in Iraq**.

27.www.militaryparsis.ir